

Turkish Studies

Comparative Religious Studies

Volume 14 Issue 1, 2019, p. 141-161
DOI: 10.7827/TurkishStudies.15063
ISSN: 2667-5544
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Şubat 2019*

✓ *Accepted/Kabul: Mart 2019*

✍ *Referees/Hakemler: Prof. Dr. Hacı Musa BAĞCI – Doç. Dr. Mehmet BİLEN – Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÖZMEN – Dr. Öğr. Üyesi Emine ERDOĞAN*

This article was checked by iThenticate.

BİR EĞİTİMCİ OLARAK HZ. PEYGAMBER (S.A.V)'İN MİZAH ANLAYIŞI

*Musa ERKAYA**

ÖZET

Hız. Peygamber'in devlet başkanı, ordu komutanı, aile reisi ve kadı (hâkim) gibi birçok sıfatı vardır. Bunlardan biri de muallim (eğitimci – öğretici) sıfatıdır. O, eğitimcilik görevini yerine getirirken, muhataplarının durumunu daima dikkate almıştır. Çocukla çocuk, genç ile genç, yaşlıyla yaşlı olmuştur. Onun bu davranışı da muhatapları yani ashâbı ile iletişimde son derece etkili olmuştur. Hız. Peygamber, ashâbıyla olan bu iletişim çerçevesinde zaman zaman mizah ve şakaya başvurmuş, nükteli ifadelerde bulunmuştur. O bunu yaparken muhataplarına her zaman doğruları söylemiş, onları korkutmamış, endişelendirmemiş, alay etmemiş ve küçümsememiştir. Yaptığı latifeyi anlayamayan bazı sahâbiler ise hemen açıklamasını yapmış, bunun sonucunda da karşılıklı gülüşmüşlerdir. Sahâbilerin kendisine yaptığı şakaları da büyük bir olgunlukla karşılamış, hatta mukabelede bulunmuştur. Onun bu tutumu sahâbilerin kendisine olan sevgi ve bağlılıklarını bir kat daha güçlendirmiştir. Çünkü bu suretle Hız. Peygamber'in kendileri gibi bir beşer olduğunu, onun da beşer olmanın gerektirdiği tavır ve davranışlarda bulunduğunu yakından görüyorlardı. Zira mizah/şaka da tıpkı yiyip içmek, yatıp uyumak ve evlenip çocuk çocuca karışmak gibi fitri bir ihtiyaçtır. Bununla birlikte şunu ifade etmeliyiz ki Hız. Peygamber'in sahâbilerine yaptığı şakalar, onun bir muallim peygamber olmasının mesaj yüklü ifadeleridir. Biz bu makalemizde önce Hız. Peygamber'in eğitimci kişiliğine kısaca temas edeceğiz. Daha sonra onun, başta ailesi olmak üzere, sahâbilerle olan münasebetlerinde yaptıkları; sahâbilerin de birbirlerine yaptıkları şakalara ve nükteli sözlere örnekler vereceğiz. Akabinde de kısa bir değerlendirmede bulunacağız.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, E-posta: musaerkaya@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed (s.a.v), Eğitim, Öğretim, Mizah, Şaka, Kötü Şaka.

THE PROPHET (PBUH)'S SENSE OF HUMOUR AS AN EDUCATOR

ABSTRACT

The Prophet has many attributes such as the president, army commander, paterfamilias, and judge. Another one of them is his attribute as teacher (educator - instructor). He always took into account the situation of his interlocutors while he was fulfilling his educational task. He behaved childish towards a child, youngish towards a young and elderly towards an elder. This behavior of his had been very effective in communicating with his interlocutors, that is, his companions. From time to time, the Prophet had recourse to humour and jokes, and made use of witty expressions within this frame of communication with his companions. In doing so he always told his interlocutors the truth, not intimidated them, didn't worry, didn't mock or belittle. Some of the Companions, who did not understand his joke, immediately made the statement, as a result of which they laughed. The jokes made by the Companions met him with great maturity, or even had responded. His attitude further strengthened the love and devotion of the Companions to him. For this reason they saw that the Prophet was a human being like them, and that he had behaved in the manner and necessity of being a human being. Because humour/joke is a natural need, just like eating and drinking, getting married and sleeping. Because humour/joke is a natural need, just like eating and drinking, and sleeping and getting married and have a children. However, we must say that the jokes of the Prophet's Companions are the message-laden statements of his being a teacher prophet. In this article, we will first touch briefly the Prophet's personality as educator. Later on, we will give examples of the jokes and witty words in his relations with the Companions, his family being in the first place, and of those which the Companions made to each other. Subsequently, we will make a short evaluation.

STRUCTURED ABSTRACT

The aim of this study is to explain the sense of humour of the Prophet (pbuh) being an educator from the examples used in the hadiths and Islamic History books. While trying to do this, we will use the following method: Firstly, we will try to explain what the term of humour means, and then attempt to mention about both the jokes the Prophet made to his family members, his companions, children, and the jokes his companions made to him. Thus, we will try to find some answers to those next possible questions: Why was he joking? What was the truth behind his jokes? Who were or not the people he generally make joke to? Was there any reason or limit of his jokes?

As is known, humour is a kind of expression that explains thoughts through jokes and wits. Apparently, there are only few

researches on the sense of humour of the prophet. In this context, Kten (1994) has researched the sense of humour in the period of Prophet Muhammad. Yakıt (1997) and Doğan (2007) have quoted some joke examples from the Messenger of Allah. To Akyz (2014), he has examined some hadiths quoted from the prophet related to humour just in terms of isnad chain and text analyzing. It seems to me that a research focusing especially on the sense of humour of the prophet as an educator needs to be done. At this point, we will try to analyze the jokes prophet made his companions as an educator. Namely, this study will try to explain his actions, approvals, reasons, and his educational approach on the humours both he made to others and made to him by others in terms of determining how these humours should be understood and used in education processes. I hope this humble investigation will give a helpful and different perspective to the educators today we have on how the prophet humoured as an educator.

Muhammad (pbuh) is the last educational Messenger sent by Allah. His main mission was both to teach what ethics is and show to people how a believer of Allah should act through his real life. On that sense, there are good examples in his life for those who believe in Allah. No doubt, that he is an educatorial and instructive messenger is one of these good examples he has. That he has a high level morality, strong personality, and cogency affects not only the people in his society but also other people all over the world. Moreover, the messages he gave through jokes and humours increased the loyalty of both his companions and the believers of Allah living after his term. His companions learned from the prophet that not only careful jokes and humours will not violate the belief of Allah, namely they can be used while communicating with others but also it will be sinful behaviours to frighten, upset, mock, and deceive the brothers of religion through jokes and humours.

As is understood from the hadiths, it is a reality that the Prophet Muhammad humoured not only his family members but also children, males, and females, namely people from every walk of life. While humouring or making jokes, he sometimes tried to make people think, and sometimes aims to make people calm down. That he does not become angry with children who consider himself as a horse in their game characters is an important example in that context. From this perspective, we can claim that educators sometimes should both make careful jokes and humours to students and tolerate the careful jokes and humours made by students.

As is understood from the prophet's actions and approvals, there are some usage criterions of jokes and humours: they must be carefully applied; they must make people think, calm down, and feel secure; they must be true and depend on reality. That is, even if considered as jokes or humour in some communities, frightening, upsetting, mocking, and deceiving behaviours and expressions are not jokes and humours allowed by prophet. On the other hand, since jokes and humours are context-dependent actions, those who want to make a joke or humour should know that their actions or expressions out of context may upset or scare people, namely go beyond a joke.

As is know, the prophet of religion who considers even a smiling as donation has never sulked, disdained, and even cursed the brothers

of religion, as he has never discriminate between them. Thus, we as believers of religion should follow his path and refuse all pseudo explanations and actions attributed to him. As Muhammad al-Ghazali says, those believers who have bad behaviours and explanations are responsible for half rate of quilts because of causing to spread atheism in the world.

As a result, we would like to emphasize that some additional researches relating to the sense of humour of the Prophet Muhammad needs to be made especially in terms of isnad chain and text analyzing.

Keywords: Hz. Muhammed (pbuh), Education, Instruction, Humour, Joke, Dirty Joke.

I. Giriş:

İnsanlığın ilk eğitim önderleri peygamberlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v) de insanlara “kitap ve hikmet”in (Bakara, 2/129, 164, Âl-i İmrân, 3/48, 164) yanı sıra “bilmediklerini” (Bakara, 2/151, 239) öğreten son eğitim önderi (muallim) peygamberdir. Onun bu sıfatını Allah Teâla şöyle bildirmektedir: **“Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik”** (Bakara, 2/151). **“O ümmilere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları (günahlardan) temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler”** (Cum’a, 62/2). Başka bir ayette de **“Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler”** (Sebe’, 34/28) buyurulmuştur. Pek tabiidir ki, Allah tarafından görevlendirilen bir eğitim önderinin, insanlar için bir örnek ve rol model olması gerekir. İşte Allah Teâla, **“Andolsun, Allah’ın Rasûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel örnekler vardır”** (Ahzâb, 33/21) buyurmak suretiyle, insanları eğitmek, kitabı ve hikmeti öğretmek gayesiyle gönderdiği elçinin onlar için tam bir örneklik taşıdığını vurgulamıştır.

Allah Teâla’nın, kitabı ve hikmeti öğreten, müjdeleyici ve uyarıcı, kendisinde güzel örnekler bulunan bir numune-i imtisal olarak gönderdiği Hz. Peygamber (s.a.v) de *“ben ancak bir muallim olarak gönderildim”*¹ (İbn Mâce, Mukaddime, 17) buyurarak, kendisini bir muallim (öğretmen) ve bir mürebbi (eğitimci) olarak tanıtmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v)’i diğer “muallim”lerden ayıran özelliği de işte budur. O’nun bu anlamda Allah ile olan ilişkisini *“Beni Rabb’im te’dîb etti de te’dîbimi güzel yaptı”* (Münâvî, 1994: I/224) ifadesinden anlamaktayız. Burada nihai hedef, değiştirerek ve dönüştürerek bir medeniyet kurmaktır. Bunu yapmak da muhatap kitlenin yani insanın her yönüyle dikkate alınması, onlarla iletişimin en üst düzeyde gerçekleşebilmesi için şarttır. Bu bağlamda başta kişilik yapıları olmak üzere, onların cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, yetiştiği kültür ve anlayış düzeyine göre muamelede bulunulması gerekmektedir ve Hz. Peygamber de öyle yapmıştır². Onun en büyük özelliği, yumuşak sözlülüğü, müsamahası, merhametli oluşu, yumuşak kalpliliği, samimi ve şefkatli oluşudur. Şayet böyle olmasaydı, etrafındaki insanlar dağılıp giderlerdi. Bu durumu Allah Teâla şöyle

¹ Münekkitt muhaddislerin bir kısmına göre senesinde bulunan bazı râvîler sebebiyle zayıf kabul edilen bu hadis ve Hz. Peygamber (s.a.v)’in muallim oluşuna doğrudan ve dolaylı olarak delalet eden diğer hadisler ve değerlendirmeleri için bk. Coşkun, Selçuk, (ts). *Hz. Peygamber’in İnsan Anlayışı*, Ekev Yay., Erzurum, s. 43 – 51.

² Hz. Peygamber’in, insanlara yol göstermede muhataplarının durumlarını gözetmesi ile ilgili olarak bk. Ural, Cemal, “Bir Eğitimi Olarak Hz. Peygamber’in Muhatapın Durumunu Dikkate Alması”, *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 5-7 Mayıs 2016, Nizip – Gaziantep, s. 209 - 222. Erdoğan, Emine, “Hz. Peygamber’in Hanım Sahabileri Eğitim Metodu”, *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 5-7 Mayıs 2016, Nizip – Gaziantep.

açıklamaktadır: **“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi”**. (Âl-i İmrân, 3/159).

Hız. Peygamber (s.a.v), yirmi üç yıllık peygamberliği süresince ashabıyla son derece yüksek bir iletişim içerisinde bulunmuştur. Bu bağlamda o, kadın erkek, genç yaşlı, eğitilmiş eğitimsiz, köylü şehirli, engelli engelsiz, hür köle, zengin fakir, asil olan olamayan, hâsılı toplumun her kesimiyle çok rahat diyalog kurabilmiştir. Bunu sağlayan da onun bir muallim ve mürebbi oluşudur.

Muallim Peygamber, ashabıyla olan münasebetleri esnasında onlara zaman zaman latifeler yapmış, vermek istediği mesajı nükteli ifadeler içerisinde vermiştir. Çünkü insan fıtratı latife/şaka yapmaya ve yapılmaya müsaittir. Esasen mizah ve latifenin, eğitim ve öğretim metotları içerisinde ayrı bir yeri olduğu da bir gerçektir. Nitekim öğrenciler tarafından sıkça ifade edilen önemli bir öğretmen özelliği, iyi bir mizah duygusuna sahip olmasıdır. Çünkü mizahı kullanan öğretmenler öğrenmeyi eğlenceli kılmaktadır. (Kıroğlu, 2015: 375-377) Hz. Peygamber'in mizah yönünü, on yıl kendisinin hizmetinde bulunmuş olan Enes b. Mâlik'in şu sözü çok güzel açıklamaktadır: “İnsanların, hanımlarıyla (Münâvî, 1994: V/180) veya çocuklarla (Taberânî, 1985: II/112, 1415: VI/263; İbnü'l-Esîr, ts: III/466.) en şakacısı Hz. Peygamber'dir”. O, şakalarıyla gerçek dışı bir şey söylemez, (Tirmizî, Birr ve's-sıla, 57; Ahmed b. Hanbel, 2001: XIV/339, Buhârî, 1989: 102) bununla hem ashabının gönlünü hoş eder, hem de bazı hakikatleri dile getirirdi. O'nun şakaları da bir öğretim ve eğitim vasıtasıydı.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) bu özelliklerini iyice tanımayan bazı kimseler mizah, espri veya şaka yapmanın kişiliği zedeleyen davranış olduğunu düşünmüşlerdir. İşte bu düşüncede olanlardan biri Süfyân b. Uyeyne'ye (ö. h. 198) “mizah kötü bir şey midir?” diye sorunca, Süfyân ona cevaben “aksine sünnettir” dedikten sonra “ancak güzel ve nezih yapıldığı sürece” kaydını düşmeyi de ihmal etmemiştir. O bu sözleri söyledikten sonra Hz. Peygamber'in “*ben mizah yaparım, ama daima doğruyu söylerim*” buyurduğunu da ilave etmiştir. (Münâvî, 1994: III/18; Nüveyrî, 1423: IV/2). Şakalarında doğruluğu ve zarafeti ilke edinen Hz. Peygamber'in mizah üslûplarından biri “tahsîlü'l-hâsıl” adı verilen, herkesçe bilinen gerçeklerin kinaye yoluyla ilginç bir biçimde ifade edilmesi şeklindedir. Rasûlullah'ın mizahlarının birçoğu kinaye veya tevriye sanatına dayanır. Bir yolculukta birkaç kişinin, eşyalarını taşımaları için üzerine yüklediği Sefîne adlı bir hizmetçiye, “*İşte şimdi gerçekten sefine (gemi) oldun*” (Ahmed b. Hanbel, 1992: V, 220 - 221) demesi buna örnek teşkil eder; (Durmuş, 2005: XXX/205).

Gündelik hayatın meşguliyeti içerisinde bedenlen ve ruhen yorulan, usanan insanın bedenini, ruhunu ve gönlünü dinlendirmeye, eğlendirip neşelendirmeye ihtiyacı vardır. Bu tamamen fitrî bir durumdur. Bu fitrî ihtiyacı başta aile fertleri olmak üzere eş dost ve akrabalarla gidermesi karşılıklı olarak hem neşelenip huzur bulmalarını hem de aralarındaki dayanışmanın, sevgi ve muhabbetin güçlenmesini sağlayacaktır. Fıtrat dîni olan İslâm'ın peygamberinin hayatı da bunun örnekleriyle doludur. O'nun ayrıca “*zaman zaman kalpleri dinlendiriniz*” (Kudâî, 1407/1987: I/393; krş. Kudâî, 1999: 138) tavsiyesi de, Hz. Ali'nin “bedenler yorulduğu gibi gönüller de yorulur. Kalplerinizi dinlendirin; ona ulaşacak hikmet yollarını arayın” (Nüveyrî, 1423: IV/2) sözü de (meşrû dairede) kalpleri dinlendirmenin yollarından olan mizah, şaka ve esprinin meşrû hatta sünnet olduğunun bir göstergesi olsa gerektir.

“Günümüzde Hz. Peygamber ve onun sünnetine uygun bir hayat tarzından bahsedilirken maalesef çok yanlışlıklar yapılmaktadır. Özellikle Kur'an'a ve sünnete uygun bir müslüman imajı çizilirken bu yanlışlıklar çok daha bariz bir şekilde görülmektedir. Bugün bazı kişiler ve bazı kesimler Hz. Peygamber'in kişiliğini ve sünnet olayını anlayamamakta, onu asık suratlı, donuk, hiç gülmeyen, güldürmeyen, eğlenmeyen bir insan tipi olarak göstermektedirler. Buna dayanarak müslüman bir kimse için de donuk, asık suratlı, gülmeyen ve güldürmeyen bir yaşama tarzı önermektedirler. İslâm'ı iyi bilmeyen cahil-dindar müslümanlar ile İslam hakkında bilgileri gayet sığ ve yanlış olan bazı aydınların müslüman tipi maalesef böyledir”. (Yakıt, 1997: 3 - 4)

Tespitlerimize göre Hz. Peygamber'in mizah anlayışıyla ilgili yapılan çalışma yok denecek kadar azdır.³ Başlıklarından da anlaşılacağı üzere; Köten (1994), genel olarak Hz. Peygamber dönemindeki mizah anlayışını ele almıştır. Yakıt (1997) ve Doğan (2007) ise, Allah Rasûlünden sadece birtakım mizah örnekleri nakletmişlerdir. Akyüz (2014) ise makalesinde "insanları güldürmek için mizah tarzında komik konuşanlarla ilgili olarak klasik hadis kaynaklarımızda" yer alan dört tane rivayet almış ve şöyle demiştir: "Çalışmamızda güldürme sanatı ile ilgili olarak Hz. Peygamber'e atfedilen bu rivayetleri hem senet hem de metin yönünden incelemeye çalışacağız. Güldürmenin yeniden kazanç sektörü haline geldiği günümüzde, güldürme sanatının ölçüsünün ne olması gerektiği tespit edilecektir. Yani günümüzde profesyonelce icra edilen sahne sanatlarından stand-up türünde dikkat edilmesi gereken kurallar sünnet merkezli olarak ele alınacaktır."⁴ (Akyüz, 2014: 126). Dolayısıyla bu çalışma, sırf insanları güldürüp eğlendirmek için yapılan komikliklerin Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından reddedildiği dört rivayeti ele almaktadır.

Görüldüğü üzere bir eğitimci olarak Hz. Peygamber'in mizah anlayışını ele alan herhangi bir çalışma mevcut değildir. Biz de bu durumdan hareketle aynı zamanda bir "muallim" olan Hz. Peygamber'in sahâbîlere, sahâbîlerin Hz. Peygamber'e ve sahâbîlerin birbirlerine yaptıkları şakaları ele alacağız. Bu bağlamda O'nun gerek sözlerinde gerekse fiil ve takrirlerinde yaptığı mizahın mahiyetini, gerekçesini, hedefini, maksadını vb. ortaya koyarken bunu eğitim öğretim disiplini çerçevesinde nasıl anlaşılması gerektiğini ifade etmeye çalışacağız. İnaniyoruz ki bu mütevazı çalışma Peygamberimizin bir eğitimci olarak mizahı nasıl kullandığı hususunda, günümüz eğitimcilerine farklı bakış açısı kazandıracaktır. Burada şunu ifade etmek gerekir ki Hz. Peygamber klasik manada bugünün eğitimcileri gibi bireyin belirli bir dönemini, belirli bir yaş grubunu değil bireyin bütün hayatını kapsayan hayat boyu eğitim açısından her yaş ve meslek grubuna hitap eden bir eğitimciydi. O'nun bir Peygamber oluşu ve toplumun her kesimiyle muhatap olması, mizah anlayışını günümüz eğitimcilerinden farklılaştırmaktadır. Bu nedenle muhatabına bilgi aktarırken veya iletişim kurarken mizahı kullanmasının farklı açılardan analiz edilmesi hem onun bir eğitimci olarak mizah anlayışının incelenmesi hem de bugünün eğitimcilerine bakış açısı vermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada kavramsal çerçeveyi çizmek adına önce mizah, latife, nükte, şaka vb. terimlerin kısaca tarifini yapacak, daha sonra Hz. Peygamber'in ailesi, yetişkin ashâbı ve çocuklarla olan şakalaşmalarını, ashâbın da O'na yaptıkları ve kendi aralarında yaptıkları şakaları ağırlıklı olarak örnekler üzerinden ele alacağız. Böylece O'nun mizah anlayışına dair akla gelebilecek şu soruların cevaplarını bulmuş olacağız: Hz. Peygamber niçin şaka yapardı? O'nun şakalarını arka planında yatan gerçek ne idi? Daha çok kimlerle şakalaşmış, kimlerle şakalaşmazdı? O'nun şakalarının esas hedefi ve sınırı neydi?

Burada bir hususa işaret etmeyi gerekli görüyoruz: Başta hadis kitapları olmak üzere, Siyer, Meğâzî, Tarih, Tabakât vs. kaynaklarından tespit ettiğimiz rivayetlerin sıhhat değerlendirmesine girmedik. Bunun sebebi, hem makalemizin amacını ve boyutunu aşmak istemeyişimiz hem de konuyu sıhhat değerlendirmesinin de yapıldığı daha geniş bir çerçevede çalış(tır)mak isteyişimizdendir.

II. Kavramsal Çerçeve

Arapça bir kelime olan mizâh, m-z-h (ح - ز - ه) fiil kökünden türemiş olup, *latife, şaka, eğlence* ve *alay* manalarına gelmektedir. (İbn Manzûr, 1414/1994: II/593) Kelime, Arapçada müzâh olarak da kullanılmaktadır. Mizâh, karşılıklı şaka yapmak anlamında mastardır. Müzâh ise *şaka, mizah, espri*

³ Bu çalışmalar şunlardır: Köten, Akif. (1994), "Asr-ı Saadette Mizah", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, I-IV, Beyan Yay., İstanbul, IV/455 - 484; Yakıt, İsmail (1997), "Hz. Peygamber'den Nükte ve Latifeler", *SDÜ. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı: 4, s. 1-9; Doğan, Yusuf, "Hz. Peygamber ve Mizah", (2004), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2, s. 191-203; Akyüz, Hüseyin, (2014), "Peygamberimizin Mizahla İlgili Hadislerinin Senet ve Metin Yönünden Tenkidi", *Diyanet İlmî Dergi*, 50/3, s. 123-144.

⁴ Makalenin başlığıyla içeriğinin örtüşmediğini burada ifade etmek durumundayız. Çünkü "mizah"tan anlaşılan sadece "güldürme sanatı" ve "profesyonelce icra edilen sahne sanatlarından stand-up" değildir.

manasındadır. (İbn Manzûr, 1414/1994: II/593) Dilimizde mizâh terimi genel olarak mizahın bütün türlerini içerisine alırken, Arapçada *nükte*, *dü'âbe*, *hezl*, *turfe*, *fukâhe* gibi kelimelerle de ifade edilmektedir.

Türk Dil Kurumu'nun Sözlüğü'nde "mizah" için "gülmece" tanımı yapılırken⁵, "gülmece" için "eğlendirme, güldürme ve bir kimsenin davranışına incitmeden takılma amacını güden ince alay, mizah, humour" tanımı yapılmaktadır.⁶ Şaka ise, "güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşısındakini kırmadan yapılan hareket veya söylenen söz, latife"dir.⁷

Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügatte ise mizah için, "şaka, latife, eğlence" karşılıkları kullanılmıştır. (Develioğlu, 2015: 762)

"Latife"yi, "şaka"yla⁸ tarif eden Türk Dil Kurumu, "nükte" için birbirine yakın iki tarif yapmıştır. Bu tariflerden birincisi, "ince anlamlı, düşündürücü ve şakalı söz, espri"; ikincisi ise "yazıda, resimde, sözde ve davranışta ince, derin anlam, espri" şeklindedir.⁹

Necip Fazıl'ın, "kıtlıkta bolluk arz eden bir cevher" olarak nitelediği ve dilimize Fransızca'dan giren "espri" kelimesi ise "ince söz" olarak tarif edilmiştir.¹⁰

Türkçe'de zaman zaman birbirinin yerine kullanılan bu beş kelimenin iki temel ortak noktası olduğu görülmektedir: Derin anlam ifade eden ince söz ve muhatabın incitilmemesi. Uygulamada buna ne kadar riayet edildiği hususu ayrı bir tartışma konusudur.

Mizah, düşünceleri şaka ve nüktelerle süsleyerek anlatan söz ve yazı çeşidi olmakla birlikte zaman içinde daha ağır türleri de içine alan bir terim haline gelmiştir. Mizahta temel hedef güldürme ise de çok defa güldürmenin altında fert ve toplumdaki aksaklıkları, çirkinlikleri eleştirme ve iğneleme, düzeltme amaçları da gizlidir. Kin ve intikam duygusundan kaynaklanmayan mizahta küçük düşürme amacı yoktur; daha ağır şekilleri olan istihzada ise hedef, üstü örtülü ve iğneleyici alaydır. (Durmuş, 2005: XXX/205).

Ali Yardım'a göre mizah; bazı insanlara gerçeği söylemenin bir başka üslûbudur. Çocuğa, yaşlı kadına, ihtiyara, alıngana, ince ruhlu ve beklentisi olan kimselere bir kısım hakikatleri anlatma tarzıdır. (Yardım, 2005: 307)

Burada şunu ifade edelim ki dini metinlerde yer alan ve makalemizin de başlığında bulunan mizah kelimesinin Türkçe'deki tam karşılığı şaka değildir.¹¹ Ancak yukarıda vurguladığımız ortak noktalardan hareketle makale içerisinde her iki kelimeyi de birbirlerinin yerine kullanacağız.

Klasik hadis kaynaklarında mizaha hasredilmiş bir bölüm (kitâb) mevcut değildir. Ancak, âdâb-ı muâşeret dediğimiz, insanların birbiriyle olan münasebetlerinde uyulması gereken görgü kurallarının anlatıldığı bölümlerde alt başlık (bâb) olarak yer almıştır¹². Konu ayrıca hadis kitaplarının değişik yerleriyle siyer, megâzî ve tabakât kitaplarında yer yer işlenmiş, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şakalarına örnekler zikredilmiştir.

⁵ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c602014b65391.75434488. 2019

⁶ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c602120bb2803.83887007. 2019.

⁷ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c601ffa069a05.60647634. 2019.

⁸ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c604d08975458.73461407. 2019.

⁹ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c605f41efb622.72197484. 2019.

¹⁰ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c60505b81cc13.51969464. 2019.

¹¹ Özellikle hadis metinleri içerisinde mizah kelimesinin yanı sıra küçük anlam farklılıklarıyla birlikte "el-fukâhe" ve "ed-dü'âbe" kelimeleri de geçmektedir.

¹² Bazıları için bk., Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Edeb, 68, Bâbu't-Tebessüm ve'd-Dahik; a.mlf., *el-Edebü'l-Müfred*, Bâbu'l-Mizâh; Ebû Dâvud, *Sünen*, Edeb, 91, Bâbu fi'l-Müzâh, Tirmizî, *Sünen*, Birr ve Sıla, 57, Bâbu mâ câe fi'l-Mizâh.; İbn Mâce, *Sünen*, Edeb, 24, Bâbu'l-Mizâh, Dârimî, *İsti'zân*, 65, Bâbu fi'l-Müzâh; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, Edeb, 112, Bâbu mâ câe fi'l-Mizâh. Kaynaklarda "mizah" teriminin yanı sıra "fukâhe", düâbe" ve "latife" terimlerinin de kullanıldığını ifade etmek isteriz.

III. Hz. Peygamber'in Şakaları

1. Hz. Peygamber'in Ailesiyle Şakalaşması

Hz. Peygamber zaman zaman hanımlarıyla şakalaşır, aynı şekilde hanımları da O'na (s.a.v) şaka yaparlardı. Hanımları içinde en çok ilgi duyduğu da Hz. Âişe idi. Gerek gençlik ve güzelliği, gerek bilgi ve zekâsı yönüyle ezvâc-ı tâhirât arasında temâyüz eden Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'e karşı bazı muamele ve şakalarında ileri gittiği olurdu. (Köten, 1994: IV/467) Bir defasında, annesinin de bulunduğu bir sırada, Hz. Peygamber'in huzurunda yaptığı bir şakada biraz ileri gitmiş olmalı ki annesi "Ya Rasûlallah! Bu mahalle insanların bazı şakaları ok torbasındandır (ok gibi keskindir)." dedi. Buna cevaben Hz. Peygamber de; "*Bilakis bizim bazı şakalarımız bu mahalle insanlarıdır*" demiştir. (Buhârî, 1989: 102).

Görüldüğü üzere Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber (s.a.v)'e yaptığı şaka biraz sertçe olmuş, ancak Rasûlullah (s.a.v) buna fazla bir alınganlık göstermeyip kendisinin de onlara bu tarz şakalar yaptığını ifade ederek ortamı yumuşatmıştır.

Şimdi O'nun hanımlarıyla olan şakalaşmalarına dair birkaç örnek zikretmek istiyoruz.

a. Âişe (r.a)'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Peygamber (s.a.v) bir gün bana dedi ki: "*Ey Âiş, bu Cibrîl'dir, sana selam söylüyor.*" Ben de: "Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi O'nun üzerine olsun" dedim. (Buhârî, Fedâil, 30; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 91)

Bu hadiste Peygamber (s.a.v), Âişe'nin (r.a.) adını, Arapça'da "(تفخيم) tefhim" olarak adlandırılan ve kişi isimlerinin bozdurulması/kısaltılması anlamına gelen üslubu kullanarak hanımının (عائشة) olan ismini şakayla (عائش) olarak bozarak sevindirici bir haberi veriyor. Böylelikle Peygamber (s.a.v.), Âişe (r.a.)'nin adını mizah yoluyla bozarak ona iltifatta bulunuyor, sevgisini ibraz ediyor. (Çapras, 2018: 55)

Bu örnekten hareketle, hakaret ve küçümseme kastı olmaksızın, muhatabın rıza göstermesi durumunda bir sevgi ve muhabbet tezahürü olarak isminin kısaltılarak söylenmesinde bir sakınca olmadığı söylenebilir.

b. Âişe (r.a)'nin anlattığına göre Rasûlullah (s.a.v) Tebuk ya da Hayber savaşından gelmişti. Kendisinin sofasının önünde de bir perde vardı. (Tam o sırada) rüzgâr esip Âişe'ye ait oyuncak bebeklerin üzerinden perdenin bir ucunu açtı. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"*Bunlar da ne ey Âişe?*" dedi. Hz. Âişe:

Bunlar oyuncaklarım, cevabını verdi. (O sırada Hz. Peygamber) bebekleri arasında bir de çaputtan yapılmış kanatlı bir at gördü ve:

"*Bebekler arasında gördüğüm bu (oyuncak) da nedir?*" dedi, Hz. Âişe:

Attır, cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"*(Peki) bunun üzerindeki(ler) nedir?*" dedi. Hz. Âişe de:

Kanatlarıdır, karşılığını verdi. Hz. Peygamber:

"*Atın kanatları olur mu?*" dedi. Hz. Âişe:

Sen Hz. Süleyman'ın kanatlı atları olduğunu duymadın mı? cevabını verdi. (Hz. Âişe rivayetine devam ederek) dedi ki:

Bunun üzerine (Hz. Peygamber öyle bir) güldü ki, azı dişlerini bile gördüm. (Ebû Dâvud, Edeb, 54).

c. Hz. Âişe diyor ki: Rasûlullah (s.a.v)'ı bekliyordum. Yanıma gelir gelmez elimi saçlarının arasına soktum. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): “*Şeytanın sana geldi yine*” buyurdu. Ben de: “Senin şeytanın yok mu?” diye sordum. O da: “*Evet ama Allah ona karşı bana yardım etti de benim şeytanım Müslüman oldu*”¹³ buyurdu. (Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 4).

d. Yine Hz. Âişe şöyle demiştir: “Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) Bakî' (mezarlığına gömülen) bir cenazeden yanıma döndü. Ben de o esnada başımın ağrısından dolayı “vay başım!” di(ye söyleni)yordum. Bunun üzerine O şöyle buyurdu:

“*Bilakis, ya Âişe, benim vay başıma!*”. Ve şöyle devam etti: “*Sen benden önce ölseydin, ben de seni iyice yıkayıp kefenlesem, (sonra da) defnetsem sana ne zarar verir?*”. Bunun üzerine ben şöyle dedim:

“Vallahi ben öyle zannediyordum ki şayet sen bunu yapsan, evime döner ve orada hanımlarından biri ile yatarsın!” (Dârimî, Mukaddime, 14).

e. “Nebî (s.a.v) benimle koşu yarışı yaptı da ben onu geçtim” (İbn Mâce, Nikâh, 50) diyen Hz. Âişe, daha sonra yaptıkları bir yarıştan sonra da şöyle demiştir: “Ben Hz. Peygamber ile yaya olarak bir koşu yaptım ve onu geçtim. Bir süre sonra şişmanlayınca onunla bir yarış daha yaptım bu sefer o beni geçti ve “*işte bu, (benim seni geçmem) şu (daha önceki senin beni) geçme(nin) karşılığıdır*” buyurdu. (Ebû Dâvud, Cihâd, 61).

f. Hz. Âişe'nin anlattığına göre, kendisi bir gün Rasûlullah (s.a.v) için bulamaç pişirmiştir. Yanlarında ise o zaman yaşlı bir hanım olan Hz. Sevede bulunmaktadır. Hz. Âişe, Hz. Sevede'ye “buyur sen de ye” demiş, o ise yemek istememiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Yemezsen yüzüne sürerim” demesine rağmen Hz. Sevede yine yemeyince, bulamaçtan bir parça alıp yüzüne sürmüştür. Bu sırada onları seyreden Peygamberimiz (s.a.v) gülmüş ve elini Hz. Sevede'nin omzuna koyarak “*ne duruyorsun sen de onun yüzüne sür*” demiştir. Hz. Sevede de Hz. Âişe'nin yüzüne sürünce Hz. Peygamber ona da gülmüştür. (Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, 1984: VII/449; Gazâlî, ts: III/129-130, Heysemî, 1991: IX/770).

Görüldüğü üzere, Hz. Peygamber (s.a.v) hanımlarıyla (ağırlıklı olarak Hz. Âişe ile) olan münasebetlerinde, insani ve beşeri yönünün ön plana çıktığı, son derece müşfik, mütevazı, müsamahakâr, anlayışlı ve gereğince mizahî bir tavır ortaya koymuştur. Bizler için bir numune-i imtisâl olan Allah Rasûlü, bu eğitici ve öğretici tavrıyla bireyin eğitiminin başladığı ilk yer olan aile içerisinde aile bireyleri arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğine dair örneklik teşkil etmektedir. O, bu örnekliliğini “*sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızdır...*” (Tirmizî, Menâkıb, 63) sözleriyle ifade etmiştir. Allah Rasûlü bu sözleriyle aile fertleriyle hoş geçinmeyi teşvik ederken aynı zamanda bundan sevap kazanılacağına da müjdesini vermiştir.

2. Hz. Peygamber'in Sahâbîlerle Şakalaşması

Sahabe nesli, Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş yani O'nun eğitiminden geçmiş bir nesildir. Allah Rasûlü onlara karşı tebliğ, tebyîn ve tatbîk görevini yerine getirmiştir. Bunlar O'nun Rasûl sıfatının gereği idi. O'nun bir de kul ve beşer sıfatı vardı ki bu yönünü sahâbîlerine anlatmak için sık sık kendileri gibi bir beşer olup, halktan biri olduğunu vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Hatta öyle ki, heybetli bir dış görünüme sahip olması sebebiyle O'nun iç halini yakından tanımayan bazı sahâbîler O'ndan çekinmiş, ürkmüş, hatta korkmuşlardır. Biat etmek üzere yanına gelen bir sahâbî heyecandan titremeye başlayınca “*sakin ol. Ben bir kral değilim. (güneşte kurutulmuş) et yiyen bir kadının oğluyum*” (İbn Mâce, Et'ime, 30) diyerek onu rahatlatmıştır. “İşte gerek yaratılışındaki

¹³ Enes (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v)'in cariyesi vardı ve onunla ilgilenip onunla birlikte oluyordu. Âişe ve Hafsa o cariye ile ilgilenmesini istemeyip kıskandıkları için Rasûlullah (s.a.v) o cariyeyle kendisine haram kılıncaya kadar rahat bırakmadılar da Allah, Tahrim sûresi 1 - 4 ayetlerini indirdi. bk., Nesâî, *Sünen*, İşretü'n-Nisâ, 4, (h. no: 3957, VII/72).

heybetli hali gerekse ilahi vahyin muhatabı oluşu, Hz. Peygamber'i diğer insanlardan farklı bir konuma oturtmuştu. Bu sebeple tevâzû ve şaka O'nun bu konumunu perdelemek (kamufle etmek) ve sıradan insanlara daha da yaklaştırmak için takındığı bir tavır idi". (Yardım, 2005: 306).

Allah Rasûlü büyük küçük, kadın erkek bütün sahâbîlerini eğitirken şakaya başvurmuştur. O, şakalarını yetişkin sahâbîlere yaptığı gibi, başta torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere Enes b. Mâlik ve diğer çocuk sahâbîlere de yapmıştır. Bu şakalar da yerinde, zamanında ve kararında olmuştur. Şimdi bu şakalardan bazı örnekler görelim.

2.1. Yetişkin Sahâbîlerle Şakalaşması

a. Bir defasında, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözünü/hareketini tam anlayamayan Ebû Hureyre, O'ndan böyle bir şey beklemiyor olmalı ki, yaptığı şaka karşısında; "bizimle şakalaşıyor musun yâ Rasûlallah!" deyince, Rasûlüllah (s.a.v) da; "(*Evet, ben şaka yaparım*), fakat doğrudan başka bir şey söylemem" cevabını vermiştir. (Tirmizî, Birr ve's-Sıla, 57; Ahmed b. Hanbel, 2001: XIV/339, Buhârî, 1989: s. 102).

b. Enes b. Mâlik'ten (rivayet edildiğine göre) adamın biri (Hz. Peygamberin huzuruna gelerek): Ey Allah'ın Rasûlü! Beni bir binek hayvanına bindir, demiş Peygamber (s.a.v.) de: "*Biz seni bir dişi devenin yavrusuna bindireceğiz*" cevabını vermiş. (Adam): Ey Allah'ın Rasûlü! Ben dişi devenin yavrusunu ne yapacağım? deyince Peygamber (s.a.v.) "*her deveyi bir dişi deve doğurmuştur değil mi*"? buyurmuşlardır. (Ebû Dâvud, Edeb, 84; Tirmizî, Birr ve's-Sıla, 57; Ahmed b. Hanbel, 1992: III/267.)

İlk örnekte Hz. Peygamber nasıl şaka yaptığını izah etmekte, ikincisinde de bunun adeta bir uygulamasını yapmaktadır. Buna göre Allah Rasûlü, içerisinde hakikate aykırı bir ifadenin olmadığı bir şaka yapmakta, yaptığı şaka ile muhatabını düşünmeye, akletmeye sevk etmektedir.

c. Vedâ Haccı dönüşünde Rasûlüllah (s.a.v)'in hanımlarının da bulunduğu kadınlar kafilesinin develerini Enceşe adında bir köle, erkekler kafilesinin develerini de Enes b. Mâlik'in kardeşi Berâ b. Mâlik sürmektedir. Enceşe güzel sesli bir sahâbîdir. Kafîle halinde seyreden develer Enceşe'nin söylediği hoş nağmelerin cazibesine kapılarak süratlenirler, hatta koşmaya başlarlar. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v): "*Ey Enceşe! Develeri yavaş sür, değilse cam şişeleri kıracaksın*" (Dârimî, İsti'zân, 65; Buhârî, Edeb, 116) diyerek hanımların nazik olduklarını, bu süratten incinebileceklerini ima etmek suretiyle şaka yapmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in kadınları "cam"a benzetmesi, ya onların bünyeye zayıflıklarına işaret içindi ve bu sebeple, türküsünün etkisiyle develeri hızla sürmekte olan Enceşe'ye onları yavaşlatmasını emir buyurmuştu yahut onların duygusallıklarına, kolayca etkilenebileceklerine, yufka yürekli oluşlarına işaret içindi. Bundan dolayı da, Enceşe'nin güzel sesinden etkilenebilecekleri endişesiyle Ona, develeri yavaş sürmesini, yani develeri hızlandıran sesini alçaltmasını emir buyurmuştu. (Aydınli, 1996: V/529)

d. "Bir gün Ensar kadınlarından yaşlı bir kadın Rasûlüllah (s.a.v)'in yanına gelmiş ve "ya Rasûlallah! Allah'ın beni cennete koymasına için dua buyur" demiştir. Hz. Peygamber: "*Şu bir gerçek ki yaşlılar cennete gitmezler*" buyurmuş ve mescide gidip namaz kılmıştır. Daha sonra Hz. Âişe'nin yanına döndüğünde Hz. Âişe: "Ya Rasûlallah! Senin o sözünden ötürü gerçekten büyük bir sıkıntı ve dehşete kapıldım" demiştir. Rasûlüllah (s.a.v): "*O öyledir (söylediklerim doğrudur). Çünkü Allah kadınları cennete koyduğu zaman, onları bakire kızlar haline çevirir*" buyurmuşlardır. (Taberânî, 1415/1994: V/357).

e. Cennete girmesi için kendisine dua etmesini isteyen yaşlı kadına Rasûlüllah (s.a.v); "*Sen bilmiyor musun, ihtiyarlar cennete girmez*" deyince, kadın üzüntüsünden ağlamaklı hale gelir. Hz.

Peygamber gülerek: “Sen hiç “Onları (kadınları) bâkire, eşlerine düşkün ve hepsini bir yaşta kılmışızdır” (Vâkıa, 56/35 - 37.) ayetini okumadın mı?”¹⁴ buyurur. (Nüveyrî, 1423: IV/3)

Bu iki örnekte görülmektedir ki, Allah Rasûlü Cennete girmesi için kendisine dua etmesini isteyen yaşlı kadına bir taraftan latife yaparken diğer taraftan onun cennete bu haliyle değil de, genç bir kız olarak gireceğini, bunun da ayetle sabit olduğunu öğretmiştir. Bu da eğitimde bilgilerin muhataba eğlenerek ya da şaka ve latife yaparak verilebileceğinin bir örneğidir.

f. Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: Rasûlüllah (s.a.v) Ensârdan bir adama haber gönderip çağırttı. Adam saçlarından sular damlayarak gelince, Allah Rasûlü “*galiba seni(n işini) aceleye getirdik*” dedi. O zât da evet dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah: “*Şayet işin aceleye getirilir ya da menî getirememeye maruz bırakılırsan, sana yalnız abdest almak lâzım olur*” buyurdu. (Buhârî, Vudû, 34).

g. Hz. Ali'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) hac farızasını ifa ettiği sırada Fadl b. Abbâs'ı bindiği hayvanın arkasına almış, önce şeytan taşlama mekânına gelerek taş atmış, daha sonra da kurban kesme mekânına gelmiştir. Tam bu sırada Has'am kabilesinden genç bir kadın fetva almak üzere Rasûlüllâh (s.a.v.)'a gelmiştir. Bu esnada Rasûlüllâh (s.a.v) bindiği hayvanın arkasında bulunan Fadl'ın kafasını diğer yöne çevirivermiştir. Bunun üzerine Abbâs şöyle sormuştur: “Amcaoğlunun kafasını niçin arkaya çevirdin?” Allah Rasûlünün cevabı oldukça manidardır: “*Soru sormaya gelen genç kadın ve binitinin arkasında genç delikanlı erkek, bunların birbirlerine nazar etmeleri sonucunda şeytanın bir zarar verebileceğinden endişe ettiğim için*”. (Tirmizî, Hac, 54, 76).

Görülmektedir ki, birinci örnekte Allah Rasûlü acil olarak çağırttığı sahâbînin durumunu görünce ince bir espri yapmış, aldığı cevaptan sonra da o sahâbînin ve meclisteki diğer sahâbîlerin zihnini meşgul edebilecek muhtemel soruların cevabını vermiştir. Böylece O, eğitimcilere kişinin içinde bulunduğu durumdan hareketle soramayacağı veya danışamayacağı bir hususun nasıl açıklığa kavuşturulacağını göstermiş olmaktadır. İkinci örnekte ise, Rasûlüllah'ın binitinin terkisindeki delikanlı sahâbî Fadl b. Abbâs'ın kafasını, soru sormaya gelen genç kadına bakmasına mani olmak üzere aniden çevirivermesi ve bu esnadaki teması ve vücut dili belki de ona yapacağı sözlü uyarıdan daha fazla tesir etmiştir. Biliyoruz ki eğitimde beden dili ve muhataba temasın olumlu yöndeki etkisi inkar edilemez.

h. Hz. Peygamber (s.a.v) ile dadısı Ümmü Eymen arasında şöyle bir diyalog geçer:

Ümmü Eymen: “Ya Rasûlallah, kocam sizi çağırıyor”.

Hz. Peygamber: “*O da kim? Hani şu gözlerinde beyazlık olan adam mı?*”

Ümmü Eymen: “Kocamın gözlerinde beyazlık yok ey Allah'ın Rasûlü”.

Hz. Peygamber: “*Evet, gözlerinde beyazlık var*”.

Ümmü Eymen: “Vallahi yok ey Allah'ın Rasûlü”.

Bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Hiçbir insan yoktur ki, gözlerinde beyazlık bulunmasın*” buyururlar. (İbnü'l-Esîr, ts: I/34. Gazâlî, ts: III/129, Nüveyrî, 1423: IV/3)

i. Bedevîlerden Zâhir isimli oldukça fakir ve kimsenin iltifat etmeyeceği derecede çirkin bir sahâbî vardır. Zâhir zaman zaman kendi yetiştirdiği ve çevreden aldığı çöl ürünlerini satmak için Medine pazarına gelir. Her gelişinde de Rasûlüllah'ı ziyaret eder ve ona hediyeler takdim eder. Hz. Peygamber de dönüşünde şehirde bulunan hediyelerden verip, “*Zâhir bizim köyümüz, biz de onun şehriyiz*” diyerek ona iltifat eder. İşte bu Zâhir, bir gün Medine pazarında çölden getirdiği malları satmaya çalışırken onun saf ve temiz halini geriden takip eden Hz. Peygamber, sessizce arkasından gelerek onu kucaklayıp elleriyle gözlerini kapatır. Zâhir, “kim bu! Bırak beni” diyerek gözlerini

¹⁴ Tirmizî, Şemâil, s. 144.

kapatan eli çözmeye çalışır. Bu arada gözünü kapatan kişinin Hz. Peygamber olduğunu fark eder. Bundan ziyadesiyle memnun olan Zâhir, bu sefer aksine Allah Rasûlünün göğsüne sıkı sıkıya yaslanır ve ondan hiç ayrılmak istemez. Zâhir'in bu halinden oldukça hoşlanan Hz. Peygamber, “*bu köleyi kim satın almak ister*”? diye yüksek sesle nida edince Zâhir, “benim değersiz olduğumu göreceksin, hiçbir kimse beni satın almaz” der. Bunun üzerine Allah Rasûlü “*hayır Zâhir, sen Allah katında hiç değersiz değilsin, Aksine son derece kıymetli ve pahalısın*” buyurmuşlardır. (bk., Abdürrezzâk, 1983: X/454.; Ahmed b. Hanbel, 1992: III/161, 2001: XX/90; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, 1984: VI/173-174; Heysemî, 1991: IX/615-616;)

Bedevîler arasında iman ve Allah'a yakınlık konusunda gayretli, hayra vesile olması için başkalarıyla paylaşmaya meyilli kimseler de vardı. Rasûlüllah onların bu olumlu özelliklerini takdir eder, kendilerine yakınlık gösterirdi. Zâhir de bunun en güzel örneğidir. Fakir ve çirkin bir bedevi olması sebebiyle çok kimsenin hor baktığı bu sahâbiye Hz. Peygamber ayrı bir ilgi göstermiş ve ona şaka yaparak, iltifat ederek adeta onurlandırmak etmiştir. Bu durum aynı zamanda bir eğitimci olan Hz. Peygamber'in, toplumda bulunan Zâhir gibi insanlara karşı nasıl davranılacağını gösteren en büyük örnektir.

2.2. Çocuk Sahâbilerle Şakalaşması

Hz. Peygamber (s.a.v)'in en çok şakalaştığı kimselerin başında çocukların geldiğini girişte ifade etmiştik. Burada O'nun, kendisinden bir parça olarak nitelediği torunları Hasan ve Hüseyin; yıllarca hizmetinde bulunan Enes b. Mâlik ve kendisine yaptığı şakayı ömrü boyunca unutmayan Mahmud İbnu'r-Rebî'e yaptığı şakalara dair örnekler zikredeceğiz.

2.2.1. Torunları Hasan ve Hüseyin'le Şakalaşması

Hz. Peygamber (s.a.v), “*cennet ehli gençlerin efendisi*” (İbn Mâce, Mukaddime, 11) olarak nitelediği torunları Hasan ve Hüseyin'i zaman zaman “*luka'/ufaklık*” (İbnü'l-Esir, ts. IV/268) diye çağırmıştır. (Buhârî, Büyû', 49; Libâs, 60.) Bu konuda gerek hadis kitaplarında gerekse siyer ve meğâzî kitaplarında çokça bilgiye rastlamak mümkündür. Burada sadece birkaç örneğe yer vermek istiyoruz.

a. Saîd b. Ebî Râşid (r.a)'in Ya'lâ b. Murre (r.a)'den naklettiğine göre; kendileri (bir topluluk halinde) Rasûlüllah (s.a.v) ile davet edildikleri bir yemeğe giderlerken, sokakta oynayan Hüseyin ile aniden karşılaştılar. Peygamber (s.a.v) beraberindeki topluluğun önüne geçti ve iki kolunu açtı. (Hüseyin'i yakalamak istedi). Çocuk ise yakalanmamak için bir oraya bir buraya kaçıyordu. Rasûlüllah çocukla gülüşerek (onu kovalıyordu). Nihayet onu yakaladı sonra bir elini çocuğun çenesinin altına diğer elini onun ensesine koydu, onu öptü ve şöyle buyurdu, demiştir: “*Hüseyin benden bir parçadır. Ben de Hüseyin'denim. Kim Hüseyin'i severse Allah da onu sevsin. Hüseyin, torunlardan bir torundur*”. (İbn Mâce, Mukaddime, 11).

b. Ebû Hureyre (r.a) şöyle demiştir: Şu iki kulağım duydu ve şu iki gözüm gördü, Rasûlüllah (s.a.v), her iki eliyle Hasan'ın yahut Hüseyin'in iki avucundan tuttu. Onun (Hüseyin'in) ayağı Peygamber (s.a.v)'in ayağı üzerindeydi. Rasûlüllah (s.a.v) şöyle diyordu: “*Çık!*” Çocuk ayaklarını Peygamber (s.a.v)'in göğsüne koyuncaya kadar çıktı. Sonra Rasûlüllah (s.a.v): “*Ağzımı aç!*” dedi. Sonra çocuğu öptü ve ondan sonra dedi ki: “*Allah'ım, bunu sev, çünkü ben onu seviyorum*”. (Buhârî, 1989: 96).

c. Peygamberimiz bir gün torunları Hasan ve Hüseyin'i iki omuzuna oturtmuş hâlde Ensâr'dan bir topluluğun sohbet meclisine girdiğinde onu bu hâlde görenler, “*Atınız ne kadar güzelmiş!*” diye şaka yapmaktan kendilerini alamamışlardır. Her ne kadar oradakiler, Hasan ve Hüseyin'e hitap etmişse de Hz. Peygamber, “*Onlar da ne iyi binicidirler!*” diye şakaya karşılık vermiştir. (İbn Ebî Şeybe, Fedâil, 23).

d. Buna benzer bir şakayı da İbn Abbâs nakleder. O şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v), Hüseyin'i omuzunda taşımakta idi. Bunu (gören) bir kimse: "Ey çocuk, bindiğin binek ne güzeldir" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): "*O da ne güzel binicidir*" buyurdu. (Tirmizî, Menâkıb, 30).

e. Bir gün Hasan ve Hüseyin kaybolur, uzun aramalardan sonra onları Hz. Peygamber, çok korkmuş bir halde bulur öper, okşar ve her ikisini birer omuzuna oturtarak getirmektedir. Bu durumu gören Selman, belki de onları bulmanın sevinciyle; "Ne mutlu size, bineğiniz de ne güzelmiş" diye şaka yapar. Rasûlullah (s.a.v) da ona; "*onlar da ne iyi binicilerdir. Babaları ise onlardan da hayırlıdır*" (Heysemî, 1991: IX/291-292) diye cevap verir.

Bu misallerde de görüldüğü gibi, Hz. Peygamber'le torunları Hasan ve Hüseyin birbirlerini çok fazla sevmektedirler. Bu sevginin bir tezahürü olarak da birbirleriyle oynayıp, gülüp eğlenerek hoşça zaman geçirmektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v) onlara her daim zaman ayırmakta, engin şefkat ve merhametiyle kucaklamaktadır. Hatta öyle ki sair zamanların dışında namazda, hutbede, mescitte, ashabıyla yaptığı sohbet ve toplantılarda dahi onların isteklerini yerine getirmektedir. Onları ya kucaklamakta, ya göğsüne çıkarmakta, ya omzuna almakta, ya da kendisini bir binek yerine koyarak sırtına bindirmekte ve iki el ve iki diziyle yürümektedir. O'nun bütün bu yaptıkları gerçekte torunlarına yönelik olmakla birlikte; aslında bütün ebeveynlere bir mesaj vermektedir. O mesaja göre de bireyin ilk eğitim yeri ailedir; ailede de anne ve babadır. Anne baba çocuklarından şefkat ve merhameti esirgememeli, onlarla her daim ilgilenmeli, oyunlar oynamalı, şakalar yapmalı, kısacası çocukla çocuk olmaktan imtina etmemelidir. Tabiatıyla bu esnada da onlara vereceği terbiyeyi en ince ayrıntısına kadar vermelidir. Çocuklar üzerinde yapılan pek çok araştırma da bize göstermektedir ki; ailesi tarafından yeterli ilgiyi gören çocuklar diğerlerine göre zekâ, özgüven, sorumluluk alma, vicdanlı olma, akademik başarı vs. pek çok hususta daha başarılı olmaktadır.

2.2.2. Diğer Çocuklarla Şakalaşması

Allah Rasûlü (s.a.v) sadece torunları Hasan ve Hüseyin'le şakalaşmamış, başta kendisine yıllarca hizmet etmiş olan Enes b. Mâlik olmak üzere bütün çocuklarla bu anlamda hoşça vakitler geçirmiştir. Bu hususta tespit edebildiğimiz örneklerden birkaçı şu şekildedir:

a. Hz. Peygamber (s.a.v) zaman zaman Enes'in ailesini ziyaret ederdi. Bir gün Enes'in kardeşini çok üzgün görünce sebebini sordu, onlar da çok sevdiği ve devamlı oynadığı kuşunun öldüğünü söylediler. Allah Rasûlü (s.a.v), küçük bir çocuk olmasına rağmen onun seviyesine inerek ona taktığı lakapla: "*Yâ Ebâ Umeyr! mâ faale'n-nugayr?*" Yani; "*Ey Ebû Umeyr! Nugayr (kuş) ne yaptı?*" diyerek şakalaştı, üzüntüsünü hafifletti. Allah Rasûlü (s.a.v) daha sonraları her gördüğünde böyle diyerek onunla şakalaşır. (Buhârî, Edeb, 81; Ebu Dâvud, Edeb, 69, Tirmizî, Birr ve's-sıla, 57; İbn Mâce, Edeb, 24).

b. On yaşından itibaren Hz. Peygamber (s.a.v)'in hizmetinde bulunan Enes şöyle demiştir: (Bir gün) Rasûlullah (s.a.v) bana, "*yâ ze'l-üzüneyn*" (*ey iki kulaklı*) dedi. (Ebû Dâvud, Edeb, 84, Tirmizî, Birr ve's-sıla, 57).

Tirmizî'nin hocası Mahmud b. Gaylân, hocası Ebu Üsâme'nin şöyle dediğini söylemiştir: "Rasûlullah, Enes'e şaka yapmak maksadıyla '*iki kulaklı*' derdi¹⁵. (Tirmizî, Birr ve's-sıla, 57).

c. Yine Enes b. Mâlik (r.a)'den şöyle demiştir: Benim (başın yan tarafına sarkan) kâkülüm vardı. Annem bana: "Ben onları kesmem, çünkü Rasûlullah (s.a.v) çeker ve tutardı" dedi. (Ebû Dâvud, Teraccül, 15).

¹⁵ Bazı şârihler bu tabirle "söylenen sözleri çok dikkatlice dinleyip anlayan ve insanın iki kulaklı bir ağızlı olarak yaratılmasındaki hikmeti kavrayarak dilini lüzumsuz sözlerden koruyan, iki dinleyip bir söyleyen" gibi manaların kastedilmiş olabileceğini söylemişlerdir. Mesela bk., İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, I/34.

d. Burada nakledeceğimiz örnek, yukarıdakilere göre çok daha dikkat çekicidir. Sahâbî Mahmud İbnu'r-Rebî' (r.a.) şöyle anlatmaktadır: “Beş yaşında iken Peygamber (s.a.v)’in bir defasında bir kovadan (ağızına su alıp) yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum”. Mahmud, ömrü boyunca bu hâdiseyi kıymetli bir hâtıra olarak nakletmiştir. (Buhârî, İlim, 18; İbn Mâce, Tahâret, 136).

Bu örnekler de, Hz. Peygamber’in, torunlarının yanı sıra diğer çocuklarla da yakından ilgilendiğini göstermektedir. Bir yandan onlarla şakalaşırken, diğer yandan - kuşunun ölmesi sebebiyle üzgün olan Enes’in kardeşi Ömer’de olduğu gibi – dertleriyle dertlenmiştir. Allah Rasûlünün bu hadisede çocuğa olan yaklaşımında, mesleği eğitim ve öğretim olanlar için gerçek bir örneklik söz konusudur. Kuşunun ölümüyle birlikte çocuğun psikolojik durumunu çok iyi tahlil eden Allah Rasûlü, bir yandan onu neşelendirip moralini düzeltirken diğer yandan ortaya çıkan üzücü durumun sebebinin çocuk olmadığı, bu olayın müsebbibinin kuşun kendisi olduğu ve suçluluk duymaması gerektiğini ona hissettirmektedir. Zira o yaştaki bir çocuğun, aşırı derecede üzülmesi ve suçluluk duygusuna kapılması onun şahsiyetini yaralayabilir. (Coşkun, ts: 198)

3. Sahâbîlerin Hz. Peygamber’le Şakalaşmaları

Hz. Peygamber (s.a.v), her yaştan ve her kesimden insanla çok iyi diyaloglar kurardı. Kurulan bu diyaloglar sahâbîlerin de kendisine şaka yapma imkân ve fırsatını vermiştir. Saygı ve sevginin değişik tezahür yollarından biri olan mizah ve şaka, sahabe tarafından kendisine yapıldığında Hz. Peygamber, tebessümle veya mukabil bir şakayla cevap vermiştir. (Köten, 1994: IV/466). Hatta kendisine biraz ağır şakalar dahi yapsalar yine tebessümle karşılaşmıştır. Nuaymân isimli sahâbînin (Bu sahâbî hakkında bk., İbn Abdülberr, 1412/1992: IV/1526); İbnü'l-Esîr, 1415: V/331; İbn Hacer, 1415: VI/365; Ayrıca bk., Kandemir, 2007: XXXIII/220-221) şakaları genellikle böyle idi.

Hz. Peygamber (s.a.v) ile sahâbîlerin birbirlerine yaptıkları şakalara dair örneklerden bazıları şöyledir:

a. Nu'mân b. Beşîr'den. O demiştir ki: Ebu Bekir (r.a.) Peygamber (s.a.v)'in yanına girmek için izin istedi. Bu esnada (kızı) Âişe'nin yükselen sesini işitti. Bunun üzerine içeri girince te'dîb için Âişe'nin üstüne yürüdü ve “bir daha seni (böyle) sesini Rasûlüllah (s.a.v)'in sesinden daha fazla çıkarırken görmeyeceğim (tamam mı)’! dedi. O sırada Peygamber (s.a.v) kendisine engel oldu. Hz. Ebu Bekir de öfkeli bir şekilde çıkıp gitti. Hz. Ebu Bekir çıkınca Peygamber (s.a.v) (Hz. Âişe'ye): *Adam(ın elin)dan seni nasıl kurtardım, gördün mü?* diye şaka yaptı. Hz. Ebu Bekir günler sonra (tekrar gelip) Rasûlüllah (s.a.v)'in huzuruna girmek için izin istedi ve Hz. Peygamber ile Hz. Âişe'yi barışmış olarak buldu. Bunun üzerine onlara: Beni kavganızın arasına soktuğunuz gibi barışınıza ortak ediniz! diye şaka yaptı, Hz. Peygamber de: “*Biz de öyle yaptık, öyle yaptık*” cevabını verdi. (Ebû Dâvud, Edeb, 84).

b. Avf b. Mâlik el Eşcaî'den rivayet edildiğine göre o demiştir ki: Tebuk savaşında Rasûlüllah (s.a.v)'in yanına vardım. Kendisi deriden yapılmış bir çadırda bulunuyor idi. Ona selam verdim. selâmımı aldı ve: “*Gir*” dedi. Ben de “bütün vücudumla mı ya Rasûlallah?” dedim. “*Bütün vücudunla*” cevabını verdi¹⁶. (Ebû Dâvud, Edeb, 84; İbn Mâce, Fiten, 25).

c. Süheyb (b. Sinân er-Rûmî)'den. O şöyle demiştir: Bir gün nebî (s.a.v)'in yanına geldim. Önünde ekme ve hurma vardı. Nebî (s.a.v) bana “*yaklaş ve ye*” buyurdu. Ben de hurmadan yemeye başladım. Bunun üzerine O (s.a.v): “*Sende göz hastalığı bulunduğu halde hurma mı yiyorsun*” buyurdu. Ben de: “*Diğer bir kenardan çiğniyorum (ağrımayan tarafla yiyorum), dedim. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v) da gülümsedi*”. (İbn Mâce, Tıbb, 3).

¹⁶ Osman İbn Ebi'l-Âtike dedi ki: (Avf b. Mâlik, bir önceki hadiste söz konusu edilen) “Her tarafımla mı gireyim” sözünü sırf çadırın küçüklüğünden dolayı (şaka olsun diye) söyledi. bk. Ebû Dâvud, *Sünen*, Edeb, 84, (h. no: 5001, V/272).

d. Havvât b. Cübeyr el-Ensârî (hakkında bk., İbn Abdülberr, 1412/1992: I/446 - 448; İbn Hacer, 1415: II/346 - 348. Ayrıca bk., Kandemir, 1997: XVI/546) Mekke yolu üzerinde Ka'b kabilesinden bazı kadınlarla oturuyordu. Hz. Peygamber çıkageldi. Havvât'a, "ne yapıyorsun bu kadınlarla burada" diye sordu. Havvât da, "kaçan devemi yakalamam için saçlarından bana ip örüyorlar" dedi. Allah Rasûlü dönüştü onları yine orada görünce; "o deve artık kaçmayı bırakmadı mı?" dedi. Havvât şöyle demiştir: "utancımdayım sustum. Nerede görsem Allah Rasûlünden kaçardım. Medineye gittikten sonra bir gün mescitte namaz kılıyordum. Allah Rasûlü beni gördü. Gelip yanıma oturdu. Ben de namazı uzattım. Allah Rasûlü, "namazı uzatma. Ben seni bekliyorum" buyurdular. Ben hemen selam verdim. Allah Rasûlü aynı sözü söyledi. Yine utandım ve ses çıkarmadım"... Ve nihayet tekrar karşılaşmış Allah Rasûlü aynı soruyu sorunca, "seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki Müslüman olduktan sonra deve bir daha kaçmamıştır" dedim. Rasûlüllah da "Allah'ım sen Ebû Abdullah (Havvât)'ı hidâyet eyle" diye dua etti ve hakikaten ondan sonra Havvât iyi bir insan oldu". (Gazâlî, ts: III/130)

e. Sahâbeden Nuaymân el-Ensârî (r.a) şakacı ve içki içen bir sahâbi idi. Kendisine Allah sana lânet etsin diyen bir sahâbîye Hz. Peygamber; "öyle söyleme. O Allah ve Rasûlünü sever" buyurmuştur. İşte bu Nuaymân Medine'ye tâze meyve ve süt gelince hemen onlardan alıp Rasûlüllah'a getirerek "ey Allah'ın Rasûlü, bunu senin için satın aldım ve sana hediye ettim" derdi. Birkaç gün sonra malın sahibi Nuaymân'dan malının bedelini istediği zaman, o kişiyi Rasûlüllah'a getirip: "Ey Allah'ın Rasûlü, şu adamcağızın mallarının bedelini versene" derdi. Rasûlüllah da "ey Nuaymân, sen onu bize hediye etmedin mi?" diye sorduklarında, Nuaymân, "ya Rasûlallah, alırken onun parası yanımda yoktu. Senin de ondan yemeni istiyordum, onun için alıp getirdim" deyince, Rasûlüllah güler ve parasını verirdi. (bk., İbn Abdülberr, 1412/1992: IV/1529; İbn Hacer, 1415: VI/366; Gazâlî, ts: III/131).

f. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan. O şöyle demiştir: Ensâr'dan bir zât olan Üseyd b. Hudayr, bir toplulukta konuşuyordu. O aynı zamanda şakacı bir adamdı. Topluluğu güldürdüğü esnada Peygamber (s.a.v) bir çöpü onun böğrüne (şakadan hafifçe) dürttü. Bunun üzerine Üseyd Hz. Peygamber'e: Ey Allah'ın Rasûlü (bu çöpü bana dürterek) canımı yaktınız, müsaade et de sana kısas yapayım, dedi. Hz. Peygamber de: "(Haydi öyleyse) kısas yap", buyurdu. Üseyd: Ama senin üzerinde gömlek var. (Çöpü bana dürttüğün zaman) benim üzerimde gömlek yoktu, dedi. Nebî (s.a.v) de gömleğini kaldırdı. Bunun üzerine Üseyd hemen Hz. Peygamber'i bağrına basıp onun böğrünü öpmeye başladı ve: "Ben bunu arzu etmiştim ey Allah'ın Rasûlü!" dedi." (Ebu Dâvud, Edeb, 149).

Bütün bu örneklerden¹⁷ hareketle, makalemizin giriş kısmında sorduğumuz Hz. Peygamber'in kimlere şaka yapıp kimlere yapmadığı sorusunun cevabını şöyle verebiliriz: Hz. Peygamber "daha çok yarının büyüğü olacak çocuklara; aile saadetinin devamını canlı tutacak olan hanımlarına; bir nevi kenara itilmiş olup da hiç kimsenin ilgisini çekmeyen fakir fukara zümresine ve çevresinden sevgi bekleyen kimselere şaka yapmıştır. Öte yandan bize ulaşan belgelerin bir yandan ravileri bir yandan da şakaya muhatap olan kimselerin şahsiyetleri yönünden incelenmesiyle bir başka gerçek daha karşımıza çıkmaktadır. Bu da Peygamber efendimizin kimlere şaka yapmadığı hususudur. Görünen o ki Hz. Peygamber, toplumda sorumluluk yüklenmiş, ciddiyet isteyen görevlere atanmış ve her an kendilerine ağır vazifeler verilme durumunda olan ashabına karşı gerçekleri dolaylı yollarla değil, bütün çıplaklığıyla ifade etmişlerdir. Nitekim O'nun sağ kolu durumundaki Ebû Bekir'e, cemiyette ciddiyet ve otorite dengesini canlı tutmakla vazifeli Hz. Ömer'e, bilhassa kıtlık ve seferberlik dönemlerinde devletin yedek hazinesi rolünü oynayıp nâmerde el açtırmayan Hz. Osman'a, hicret kararını aldığı anda ölüm döşegine yatırmaktan tutup, devlet başkanlığı vekâletine kadar her ciddi işi kendisine havale edebildiği Hz. Ali'ye,¹⁸ fethedilen her yeni bölgenin eğitim ve öğretim düzenini kurmakla

¹⁷ Tirmizî'nin eş-Şemâil'inde nakledilen rivayetler de dâhil olmak üzere.

¹⁸ Bu dört halifenin mizah anlayışı ile ilgili olarak bk., Doğan, Yusuf, (2006), "Raşit Halifelerin Mizah ve Nükte Anlayışları", *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, (VI)22, s. 95-112.

görevlendirdiği Mu‘âz b. Cebel ve Ebû Musa el-Eş‘arî’ye ... şaka yollu bir söz söyledikleri ve böyle bir tutum içine girdikleri olmamıştır.” (Yardım, 2005: 306-307)

Hız. Peygamber’in şakalarında yer alan bir kısım incelikleri de yine merhum Ali Yardım’ın şu ifadeleriyle ortaya koymak istiyoruz:

Şaka; bir gönül alma ve karşıdaki insanın dilinin bağına çözme vasıtasıdır.

Şaka; büyüğün, bulunduğu azamet kürsüsünden inip, küçüğün arasına kavuşma tavrıdır.

Şaka; küçüğü büyültmek için büyüğün bir anlık küçülmesi halidir.

Şaka; insanın kendisini bilmesinin, kendine güvenmesinin bir tezahürüdür.

Şaka; makam, mevki şöhret; para, mal, mülk; ilim ibadet, hayrat sahibi kimselerin, bunları putlaştırmadığını gösteren bir istiğna halidir.

Şaka, kaldırana yapılır, ondan anlamayana değil. (Yardım, 2005: 310)

4. Sahâbîlerin Birbirleriyle Şakalaşmaları¹⁹

Sahâbîler kendi aralarında da şakalaşmışlardır. Bu da aralarındaki sevgi, muhabbet ve ünsiyeti artırmıştır. Ancak bu şakalaşmalar onların ciddi meselelere bakışlarına veya üzerlerine düşen görevleri yerine getirmedeki samimiyet ve ciddiyetlerine mani olmamıştır. Bekir b. Abdullah’tan rivayet edildiğine göre “Peygamber (s.a.v)’in ashâbı birbirlerine karpuz atıp şakalaşırlardı. Ciddi meselelerde ise işlerinin adamı olurlardı” (Buhârî, 1989: 102) “Sahabe güler miydi” sorusuna İbn Ömer’in, “evet, fakat onların kalplerinde dağlar gibi sarsılmaz imanları vardır” (Abdürrezzâk, 1983: XI/327) şeklindeki cevabı da mizah, şaka veya nüktenin hafiflik olmadığını ve ağırbaşlılıkla çelişmediğini göstermektedir.

Burada şakacılığın temayüz eden sahâbîlerden Nuaymân ve Hz. Ebu Bekir’in torunu Hz. Aişe’nin de yeğeni olan İbnu Ebî Atık (ö. 110/728)’ten birkaç misal vermek istiyoruz.

a. Ümmü Seleme (r. a)’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v)’in vefatından bir yıl önce Hz. Ebû Bekir (r.a) ticaret maksadıyla Busrâ’ya gitmiş, beraberinde her ikisi de Bedir gazisi olan Nuaymân ile Süveybî b. Harmele’yi de götürmüştü. Nuaymân, yiyeceklere nezaret eden Süveybî’den yiyecek bir şeyler istemiş, o da Ebû Bekir gelinceye kadar beklemesini söylemişti. Bunun üzerine Nuaymân and olsun ki seni kızdıracam dedi. Sonra bir topluluğa uğradılar. Nuaymân rastladığı deve tüccarlarına satılık bir kölesi olduğunu ve o kölenin konuşkan biri olup kendilerine hür biri olduğunu iddia edeceğini ve ona inanmamalarını söyledi ve Süveybî’yi on deve karşılığında sattı. Süveybî’yi satın alanlar onun itirazlarına aldırmadan boğazına bir ip geçirerek kendisini alıp götürdüler. Sonra Ebû Bekir (r.a) geldi. Orada bulunanlar durumu ona anlattılar. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a), adamların arkasından giderek, develerini kendilerine geri verip Süveybî’yi alıp getirdi. Ebû Bekir (r.a) ve arkadaşları (yolculuktan dönüp) Peygamber (s.a.v)’in yanına vararak O’na (bu durumu) arz edince bundan dolayı Peygamber (s.a.v) güldü, sahâbîleri de bir yıl (bu durumu kendi aralarında konuşup) güldüler²⁰. (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: XLIV/283-284, İbn Abdülberr, 1412/1992: II/690, IV/1526; İbnü’l-Esîr, 1415: V/331, İbn Hacer, 1415: V/331; Ebu Nuaym el-İsfahânî, 1419/1998: 1439).

¹⁹ Makalemizin temel hedefi Hz. Peygamber’in mizah anlayışını ortaya koymasına rağmen sahâbîlerin birbirleriyle olan şakalaşmalarına da burada yer vermemizin sebebi, - Hz. Peygamber hayatta olduğu sırada - yapılan bu şakaların O’nun takrîrinden (onayından) geçmiş olmasıdır.

²⁰ Olay İbn Mâce’de Süveybî’nin Nuaymân’ı sattığı şeklinde nakledilmiştir ki doğrusu tam aksinedir. *Sünen*’in muhakkiki Şuayb Arnavut’ta buna işaret etmiştir. bk., İbn Mâce, (1430/2009), *Sünen*, I-V, (thk. Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid, vdğ.), Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, Beyrut., Edeb, 24, (IV/667-667, h. no: 3719).

b. Bedevînin biri, Hz. Peygamber'i ziyarete gelmiş, mescidin avlusunda devesini çöktürdükten sonra içeriye girmişti. Ashaptan bazıları da çok şakacı birisi olarak bilinen Nuaymân'a "şu deveyi kesiversen de onu yesek. Et yemeyi çok özledik. Nasıl olsa Rasûlullah onun bedelini öder" dedi. Nuaymân da kalktığı gibi deveyi kesiverdi. Bedevî dışarı çıkınca, devesinin kesildiğini gördü ve "eyvah, devem kesilmiş, yetiş ya Muhammed" diye feryat etmeye başladı. Hz. Peygamber dışarı çıktı ve: "Kim yaptı bu işi?" diye sordu. Oradakiler, Nuaymân yaptı, dediler. Hz. Peygamber Nuaymân'ın peşine düşerek onu aramaya başladı. Nihayet Dıbâ'a bnt. Zübeyr b. Abdülmuttalip'in evinde saklandığını öğrendi. Nuaymân bir hendeğin içinde gizlenmiş, üstüne hurma dalları ve yaprakları örtmüştü. Oradakilerden biri, bir yandan onun saklandığı yeri işaret ediyor bir yandan da yüksek sesle şöyle diyordu: "Ben onu görmedim, ya Rasûlallah". Allah Rasûlü onu buldu, tutup hendekten çıkardı. Üzerine bulaşan toz ve topraktan yüzünün rengi değişmişti. Ona, "bunu sana yaptıran şey nedir?" diye sordu. Nuaymân, "benim yerimi sana gösterenler var ya, ey Allah'ın Rasûlü! İşte onlar bu işi bana yaptırdılar" dedi. Allah Rasûlü bir yandan Nuaymân'ın yüzündeki tozları siliyor, bir yandan da gülüyordu. Sonra deve sahibi bedeviyi çağırarak devesinin bedelini ödedi. (İbn Abdülberr, 1412/1992: IV/1528; İbnü'l-Esir, 1415: V/331; İbn Hacer, 1415: VI/367).

c. Mahreme b. Nevfel 115 yaşındadır ve gözlerini kaybetmiştir. Bir gün Mahreme mescidin bir köşesinde idrarını yapmaya kalkışınca orada bulunan sahâbîler "burası mescid" diyerek kendisine engel olmuşlardır. Nuaymân ise onu dışarı çıkaracağını söyleyerek mescidin bir başka köşesine götürüp oturtmuş ve oraya idrarını yapabileceğini söyleyip uzaklaşmıştır. Mahreme idrarını yaptıktan sonra orada bulunanlar kendisine kızınca "beni buraya kim getirdi" diye sormuş ve Nuaymân cevabını alınca elindeki sopayla Nuaymân'ın kafasını yaracağına dair ahdetmiş ancak bir süre sonra bunu unutmuştur. Bir gün Nuaymân mescidde oturan Mahreme'ye yaklaşıp Nuaymân'dan intikam almak istiyor musun? diye sormuş o da "tabi ki, neredeyse bana göster" demiş ve elinden tutup namaz kılmakta olan Halife Osman'ın yanına götürmüş ve onun Nuaymân olduğunu söylemiştir. Mahreme'nin sopayla Hz. Osman'ın başını yarması üzerine Mahreme'nin kabilesi Kureyş'in Benî Zühre kolu Nuaymân'dan intikam almaya kalkışmış, fakat Hz. Osman, "bırakın onu, cezasını Allah versin! Ne yapalım ki Bedir gazisidir" diyerek Mahreme'nin akrabalarını teskin etmiştir. (İbn Abdülberr, 1412/1992: IV/1529; İbn Hacer, 1415: VI/367).

d. Nuaymân, Hz. Peygamber'in amcaoğlu ve sütkardeşi olan Ebû Süfyân b. Hâris'e, onun kendisini tanınamasından istifade ederek "Ey Allah düşmanı! Ensâr'ın ulu kişisi Nuaymân b. Amr'ı hicveden sen misin?" demiş, Ebû Süfyân da ondan (korktuğu için) özür dilemiştir. Nuaymân oradan ayrılınca Ebû Süfyân'a onun Nuaymân olduğu söylenmiş, bunun üzerine o da içine düştüğü duruma şaşırmıştır. (İbn Hacer, 1415: VI/367).

e. İbn Ebû 'Atîk, ölüm döşeginde yatmakta olan Hz. Aişe'yi ziyaret ettiğinde "Canım sana feda olsun ey müminlerin annesi, nasılsın?" diye konuşmasına başlayınca, Hz. Aişe "Gerçekten benimkinin yerine kendi canını feda eder misin?" diye takılmak istedi. İbn Ebû 'Atîk hemen "Şayet ölmeye kararlıysanız tabi ki hayır!" dedi, "Ben o sözü, yaşayacağınızı ümit ederek söylemişim". Bunun üzerine Hz. Aişe "Şu durumda bile şaka yapmaktan geri durmuyorsun!" dedi. (Günday, 2012: 161. el-Âbî, 2004: II/176'dan naklen).

f. İbn Ebû 'Atîk, Hz. Ali'nin yeğeni Abdullah b. Cafer (ö. 80/700) ile birlikte Kureyş'ten bir cemaat içerisinde yemek yiyordu. İkrâm sahibinin eski püskü, pejmürde bir kıyafet içinde oluşunu fark eden İbn Ebû 'Atîk bu durumu adamın pintiliğine yorarak şöyle bir espri yaptı: "Allah müstahakkını versin! Kalıbımı basarım ki bize yedirdiklerin normal bir davet yemeği değil, olsa olsa bir yemin kefaretidir! (Günday, 2012: 179. el-Âbî, 2004: II/177'den naklen).

g. Abdullah b. Urve, İbn Ebû 'Atîk'le muhabbet etmekten büyük keyif alıyordu. Bir gün hizmetçisini gönderip onu çağırarak istedi. İbn Ebû 'Atîk "Buluşma yerimiz havuz başı olsun" deyip hizmetçiyi geri gönderdi. Abdullah, "havuz başı tek başına kapalı bir ifade. Tekrar gidip sor bakalım hangi havuzu kastetmiş" diyerek hizmetçiyi yeniden gönderdi. Bu sefer İbn Ebû 'Atîk, hizmetçiyi

“hangi havuz olacak, kıyamet gününde müminlerin başında toplanacağı Kevser havuzunu kastettim tabii ki” diye esprili bir yanıtla geri gönderdi. Bu diyalogdan canı iyice sıkılan Abdullah da “O ahmağa söyle, başına gelmeyeceği havuzu bana randevu yeri olarak belirtmesin!” diyerek ince bir tarzde bulundu. (Günday, 2012: 181. el-Âbî, 2004: II/181’den naklen).

Naklettiğimiz bu örnekler içerisinde hemen dikkat çeken bir husus vardır ki o da Nuaymân’ın arkadaşlarına yaptığı şakaların daha çok eyleme yönelik ve Hz. Peygamber’in şaka yapmada çizdiği sınırı zorlayacak türden olmasıdır. Kanaatimiz odur ki - bir sahâbînin devesinin kesilmesi hadisesinde olduğu gibi - Allah Rasûlü (s.a.v), nev’i şahsına münhasır kişiliğinden dolayı Nuaymân’ın yaptığı şakaları müsamaha ile karşılıyordu. Hz. Osman (r.a) da, âmâ olan Mahreme’nin kafasına sopayla vurmasına sebep olmasına rağmen Nuaymân’ı Bedir gazisi olması hasebiyle hoş görmüştür.

Esasen şakaları kendi kültürü içinde değerlendirmek lazımdır. Mesela; bir müslümanın hoşlanıp güldüğü bir şaka başka bir din mensubunun hoşuna gitmeyebilir veya bunun zıddı da olabilir. Aynı dine mensup farklı milletleri, hatta aynı milletin değişik bölgelerindeki insanları aynı şaka güldürmeyebilir. Dahası, bir milletin güldüğüne diğeri kızabilir. Bir de, şakada dil unsuru dikkate alınmalıdır. Allah ve Rasûlünü her şeyden daha çok seven sahâbenin, hürmetsizlik ifade edecek bir şekilde şaka yapması düşünülemez. Diğer taraftan, hakaret, istihza, alay etmek... gibi maksatlarla Rasûlüllah (s.a.v)’e yapılan şakalar, velev ki arkasından olsun, haramdır. (Köten, 1994: IV/468)

5. Mizah ve Şakada Sınır

Her ne kadar mizah ve latife, bir anlamda şaka fitrî bir ihtiyaç ise de, sözdeki mizahın ve yapılan şakanın da bir sınırının olduğu ve olması gerektiği aşikârdır. Hz. Peygamber’in “*kul şaka yaparken yalan söylemeyi ve doğru da olsa gösterişi terk etmedikçe gerçekten iman etmiş olamaz*” (Ahmed b. Hanbel, 1992: II/374) sözü kişinin dindarlığına zarar veren şeyin şakalaşmak olmadığını, şakadan da olsa yalana tevessül edilmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Süfyân b. Uyeyne de, kendisine sorulan “mizah kötü bir şey midir?” sorusuna “aksine sünnettir, ancak güzel ve nezih yapıldığı sürece” cevabını vermiştir. (Münâvî, 1994: III/18)

Abdullah b. es-Sâib b. Zeyd babasından, o da dedesinden. Rivayet edildiğine göre kendisi bir gün Rasûlüllah (s.a.v)’ı şöyle buyururken işitmiştir: “*Sizden biriniz din kardeşinin herhangi bir malını şaka da olsa ciddi de olsa almasın*”. Süleyman (b. Abdurrahman) bu hadisi; “*şaka olsun diye de almasın ciddiyetle de almasın*” şeklinde (yukarıdaki metnin manasına uygun olarak) rivayet etmiştir. (Hadisin kalan kısmı şöyledir): “*Kim din kardeşinin bastonunu (bile haberli veya habersiz olarak) almışsa onu derhal geri versin*”. (Ebû Dâvud, Edeb, 85)

Abdurrahman İbn Ebî Leylâ’dan nakledildiğine göre, o demiştir ki: Rasûlüllah (s.a.v)’ın sahâbîlerinin bize haber verdiklerine göre, bir gün Peygamber (s.a.v)’le yolculuk ederken içlerinden biri uyuyakalmış. Bunun üzerine onlardan birisi gidip o sahâbînin yanında bulunan ipi almış. (Adam uyanıp da yanında bulunan ipi göremeyince) korkmuş. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v), “*bir müslümanın bir müslümanı korkutması helâl değildir*” buyurmuştur. (Ebû Dâvud, Edeb, 85) Başka bir seferde de bir adam, biniti üzerinde uyulamaktan dolayı sallanan başka bir adamın ok kılıfından bir ok çekmiş, bunun üzerine uyuklayan adam korkuyla sıçramıştır. Bu olay üzerine Hz. Peygamber böyle bir davranışın uygunsuzluğunu aynı ifadelerle anlatmıştır. (Taberânî, 1415/1994: II/187 - 188)

Yukarıdaki hadisler aynı zamanda şakayla bile olsa bir müslümanı korkutmanın doğru olmadığına delâlet etmektedir.

Hz. Peygamber ahabının şahsında bütün Müslümanları, şakalaşırken kardeşliği zedeleyecek, aralarında kin ve nefrete sebebiyet verecek davranışlardan sakındırmıştır. Aynen bunun gibi insanların eğlenmesini onaylarken de bu şartı daima gözetmiştir.

Sonuç

Hz. Muhammed (s.a.v) Allah tarafından gönderilen son eğitim önderidir. Güzel ahlâkı tamamlamak üzere, bir muallim/öğretici ve mürebbi/eğitimci olarak gönderilen Peygamber'de bizim için güzel örnekler vardır. Bu örneklerden birisi de onun eğitimci ve öğretici yönüdür. Onun örnek ahlakı, güçlü karakteri, yüksek hitabet gücü ve nihayet cevâmiu'l-kelim/az söz ile çok mana ifade edebilme özelliği, değiştirmek ve dönüştürmek üzere gönderildiği toplum başta olmak üzere, çağlar boyunca bütün insanlık üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Onun güçlü hitabeti bağlamında ortaya çıkan mizah, latife ve nükte yüklü mesajları da hem ashabının hem de sonraki ümmetinin kendisine olan bağlılığı bir kat daha artırmıştır. Sahâbîler, mizah ve şakanın inanca zarar vermediğini ondan öğrenmiş, her kesimden insanla en doğru iletişimin bu yolla kurulabileceğini ondan görmüş ve şakadan da olsa yalan söylenmeyeceğini, din kardeşini korkutmak, üzme, alay etmek, aşağılamak ve kandırmak suretiyle yapılan şakanın caiz olmadığını ondan duymuştur.

Bir eğitimci olarak Hz. Peygamberin başta ailesi olmak üzere, toplumun her kesiminden erkek kadın, çocuk yaşlı kişilerle şakalaştığı görülmektedir. Şakalarında onları incitmeden yerine göre düşündürmüş yeri gelmiş ortamı yumuşatmak için şakayı kullanmıştır. Hatta çocuklarla olan durumunda kendisinin ata benzetilerek şaka yapılmasına kızmamıştır. Zaman zaman kendisine yapılan ağır şakalara dahi kızmamıştır. Bu anlamıyla Hz. Peygamberden hareketle eğitimcilerin, bazen öğrencilerin sınırı aşan şakalarına dahi yerine göre müsamahalı olmaları gerektiği söylenebilir.

Bu bağlamda yapılan mizah, şaka veya espride şu hususlara dikkat etmek gerektiğini tekrar ifade edelim: Yapılan mizah veya şaka ölçülü olmalı, muhatabı düşünmeye sevk etmeli, sevindirmeli, onu rahatlatmalı, korkutmamalı, aynı zamanda güven telkin etmelidir. Doğru olmalı, gerçek dışı unsurlar barındırmamalıdır. Şaka yaparken muhatabı inciten, üzen, alaya alan, küçük gören, onur ve vakarını zedeleyen ifadeler kullanılmamalı hatta ima dahi edilmemelidir. Çünkü atalarımız “latife latif gerek” demişlerdir. Ayrıca, doğru zamanda, doğru zeminde ve doğru kişiye şaka yapılmalıdır.

Tebsümü sadaka olarak gören dinin peygamberi, Müslümanlara karşı hiçbir zaman suratını asmamış, kaşını karartmamış, tepeden bakmamış, onlar arasında ayırım yapmamış ve dahası onlara tek bir kötü söz söylememiştir. O dinin müntesipleri ve o peygamberin ümmeti olmakla şeref bulan bizler de, ümmeti olduğumuz peygamberin örnek ahlakını hayatımıza hâkim kılmalı, onun sünnetinden olmayan bir takım söz ve uygulamaları sanki İslâm'ın temel kaidesiymiş gibi uygulamaya ve uygulamaya kalkmamalıyız. Çünkü Muhammed el-Gazâlî'nin de dediği gibi, “dünyada inançsızlığın yayılmasının yarı suçu, kötü/yanlış davranış ve sözleriyle insanları Allah'tan soğutan dindarlarından”.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (1992), *el-Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- _____, (2001), *el-Müsned*, I-XLV + V, (thk. Şuayb Arnavut – Adil Mürşid vdğ.), Müessesetu'r-risâle, I. bsk. Beyrut.
- Abdürrezzak, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, (1983), *el-Musannef*, I-XI, (tahk., Habîburrahman el-A'zamî), el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut.
- Akyüz, Hüseyin, (2014), “Peygamberimizin Mizahla İlgili Hadislerinin Senet ve Metin Yönünden Tenkidi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 50/3, s. 123-144.
- Aydınlı, Abdullah, (1996), *Sünen-i Dârimî Tercümesi ve Şerhi*, I-VI, Madve Yayınları, İstanbul.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm el-Cu'fî (1992), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul.

- _____, (1989), *el-Edebü'l-Müfred*, (thk., M. Fuad Abdalbâkî), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut.
- Coşkun, Selçuk, (ts). *H. Peygamber'in İnsan Anlayışı*, Ekev Yay., Erzurum.
- Çapras, Mehmet Naim, (2018), “İslâm Hukukunda Mizah”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (1992), *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Develioğlu, Ferit, (2015), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan, Yusuf, (2004), “Hz. Peygamber ve Mizah”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2, s. 191-203.
- Durmuş, İsmail, (2005), “Mizah”, *DİA*, XXX/205-206.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, (1992) *es-Sünen*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, (1419/1998), *Ma'rifetü's-Sahabe*, I-VII, (tahk., Adil b. Yusuf el-Ğazazi), Daru'l-Vatan, Riyad.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, (1984), *el-Musned*, I-XIII, (tahk., Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-Me'mûni li't-Türâs, Dimeşk.
- Erdoğan, Emine, (2016), “Hz. Peygamber'in Hanım Sahabileri Eğitim Metodu”, *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 5-7 Mayıs 2016, Nizip – Gaziantep.
- Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (ts.), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, I – IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- Günday, Hüseyin, (2012), “Sahabe Neslinin Yetkin Mizah Ustası: İbn Ebû 'Atîk”, *Bilimname*, 1(22), s. 158-188.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân (1991), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, Daru'l-Fikr, Beyrut.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdülber en-Nemerî, (1412/1992), *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-IV, (tahk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, (1415), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-VII, (tahk., Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvız), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî (1992), *es-Sünen*, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), Çağrı Yayınları, İstanbul.
- _____, (2009), *Sünen*, I-V, (thk., Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid, vdğ.), Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut.
- İbnü'l-Esîr, Ebu's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ts.) *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, I-IV, (tahk., Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), Dâru'l-Kütübi'l-Mısırî, Kâhire.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, (1415/1994), *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, I-VIII, (tahk., Ali Muhammed Muavvız), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

- Kandemir, Mehmet Yaşar, (2007), “Nuaymân b. Amr”, *DİA.*, XXXIII/220-221.
- _____, (1997), “Havvât b. Cübeyr”, *DİA.*, XVI/546.
- Kıroğlu, Kasım, (2015), *Eğitime Giriş*, (Editör: Özcan Demirel - Zeki Kaya), Pegem Akademi, 15. bsk., Ankara.
- Köten, Akif (1994), “Asr-ı Saadette Mizah”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, I-IV, Beyan Yay., İstanbul, IV/455-484.
- Kudâî, Ebu Abdullah Muhammed b. Selâme, *Müsnedü’ş-Şihâb*, (1407/1987), (tahk., Hamdi Abdülmecid es-Silefî, II. bsk., Beyrut.
- _____, (1999), *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, (çev. Ali Yardım), Damla Yayınları, İstanbul.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, (1992), *el-Muvatta’*, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil’ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâfî (1994), *Feyzü'l-Kadir*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (1992), *el-Câmi’u’s-Sahîh*, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali (1992), *es-Sünen*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Nüveyrî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî (1423), *Nihayetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, I-XXXIII, Dâru'l-Kütübî'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, (1415/1994), *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I – X, (tahk., Tarık b. İvadullah), Dâru'l-Haremeyn, Kahire.
- _____, (1985), *el-Mu’cemu’s-Sağir*, I-II, (tahk., Muhammed Şekûr Mahmud), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut.
- Ural, Cemal, (2016) “Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber’in Muhatabın Durumunu Dikkate Alması”, *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 5-7 Mayıs 2016, Nizip – Gaziantep, s. 209-222.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) (1992), *es-Sünen*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Yakıt, İsmail (1997), “Hz. Peygamber’den Nükte ve Latifeler”, *SDÜ. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı: 4, s. 1-9.
- Yardım, Ali. (2005), *Peygamber’imizin Şemâili*, Damla Yay. VII. bsk., İstanbul.